

DEDE KORKUT BOYLARINDA KADIN STATÜSÜ

Hatice Kübra UYGUR¹

Özet

Dede Korkut boylarının kadın statüsü üzerine yapılan bu çalışmada, anlatının kadın kahramanlarının sosyal hayat içerisindeki yeri ve tarihsel süreç içindeki işlevi üzerinde durulacaktır. Türk edebiyatında çok önemli bir yere sahip olan Dresden nüshasındaki Dede Korkut boyları temel alınarak hikâyelerdeki kadınlar, kadınların konumları, tasnif edilecektir

Anahtar Kelimeler: Kadın Tipi, Destan, Dede Korkut

DEDE KORKUT TALES STATUS OF WOMEN

Abstract

Tales of Dede Korkut Turkish women in this study on the status of women in social life focuses on the place and function within the historical process. Based on the book of the stories of Dede Korkut stories, women, women's positions, functions will be explained. Which has a very important place in Turkish literature of Dede Korkut stories and the stories of women in these types will be classified. Time of occurrence of Dede Korkut stories that reflect the structure of the Turkish family Considering the importance and value given to women emerges. Text-based study of Dede Korkut stories, the heroines have to be discussed. Thus, both current and historical view of women in male-dominated sample text on the concept will be discussed.

Key Words: Epic, Dede Korkut, Women, Alp Type

Giriş

Sözlü geleneğin önemli ürünlerinden olan Dede Korkut boylarının kurgusunu güçlendiren ve yönlendiren kadınlardır. 15. yüzyılda yazıya geçirilen “*Kitab-ı Dedem Korkut Alâ Lisan-ı Taiife-i Oğuzan*”, Oğuz Türklerinin geleneksel yaşam tarzını, aile yapısını ve mücadelelerini anlatan bir eserdir.

---

¹ Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, uygur_haticekubra@hotmail.com

Sözlü anlatım geleneğinin devam ettiği bölgelerde Dede Korkut destansı boyları günümüzde anlatılmaya devam etmektedir. Kültürel bellek yoluyla aktarılan sözlü gelenek ürünleri geçmişten günümüze yazılı ve görsel medyanın erozyonuna uğramasına rağmen varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Türk aile yapısını yansıtan Dede Korkut boylarının oluşum zamanı göz önüne alındığında kadına verilen değer tartışılacaktır. Böylelikle sosyal hayat içerisinde kadınlara verilen önemin o toplumun aileye, kadına, hayata bakış açısını, geleneklerini ve inançlarını yansıttığı bilinmektedir.

Tarihsel Süreçte Kadının Konumu

Geçmişten günümüze Türk toplumu içerisinde kadına verilen değer sosyal, politik ve aile hayatında gözlenebilmektedir. Türk toplumunun sosyal hayatına ayna tutan mitolojilerde, destanlarda, hikâyelerde, anlatılarda kadının rolü belirgin bir şekilde görülmektedir. “Eski metinlerde, kadının toplumda söz ve yetki sahibi olduğu biliniyor” (Binyazar 1996: 63).

Bu anlatılar sayesinde geçmişte kadına verilen değeri, aile yaşantısını, inancını, hayata bakış açısını öğrenerek kültürel aktarımı gerçekleştirmekteyiz. Kadının gücü, anneliği, yönlendirmesi, yönetmesi, idare edebilmesi onun hayata tutunmasını sağlayan sıkı bağlarıdır. Değişen toplum yapısı, hayat şartları, inançla birlikte şekillenen anlayışlar, kadına bakış açısına da yön veren ifadelere dönüşmüştür Sözel kültür ürünleri içerisinde kadına dair erkek söylemleri ile şekillenen söz kalıpları, deyimler, atasözleri mevcuttur.

Erkek egemen toplumda onların üretimi olan söz kalıplarında, deyimlerde, eğretilmelerde “Kadın attır/ kısraktır: Ataerkil ya da erkek egemen düşüncenin bir uzantısı olarak kadının, at ya da kısrakla ilişkilendirilmesi, hayvanların faydaları için beslenen ve hizmet için var olan varlıklar oldukları düşünülürse, kadının toplum içindeki rollerinin nasıl dikte edildiği ortaya çıkar. Aslında içerisinde olumlu çağrışımlar da barındıran “Kadın kısraktır” eğretilmesi içinde yaratılan gerçeklik, benzerlik kurulan her iki varlıktaki fiziksel benzerliktir. “At gibi kadın” hasleti, kesinlikle Türk erkeğinin avrat ve pusat (silah) zihniyetinin devamıdır. Atın dayanıklılığı ve kullanışlılığı at ile kadın arasındaki özdeş imgelemin dogmasına yol açmıştır. Aynı şekilde atın asaleti ile kadının asaleti arasında da bir benzetme söz konusudur” (Alagözlü 2009: 37-48). Yüz yılların tecrübesi ve yaşanmışlığı ile atalar sözlerine konu olan kadınlar hakkındaki görüşler, Anadolu'nun sözlü geleneğinde aradan yüzyıllar geçmesine rağmen yaşamaktadır. “Bu da bize Oğuzların Anadolu'ya getirdikleri kültür ve geleneklerin bütün özelliklerin günümüze kadar yaşadığını”(Bayat 195: 3), göstermesi açısından önemlidir. Göçebe hayatta kadından beklenenler ile yerleşik hayatta kadından beklenenler çok farklıdır. Göçebe hayat tarzında erkek gibi kadın da her an tehlike

ile karşı karşıyadır ve buna uygun olarak yetiştirilmelidir. Yerleşik hayat tarzında ise görece daha korunaklı bir yaşama sahiptir.

İslamiyet öncesi Türk topluluklarında kadınsız bir iş görülmezdi. Kadın erkeğin tamamlayıcısıydı. O sürekli erkeğin yanındaydı. Hakanın buyrukları yalnız “Hakan buyuruyor ki” ifadesiyle başlamışsa geçerli kabul edilmezdi. Tören ve şöenlerde kadın, hakanın solunda oturur siyasi ve idari konumlardaki görüşlerini beyan ederdi. (Saçkesen 2006: 491).

Eski Türk hukukunda kadın, çok yüksek bir mevki ve siyasi haklara sahiptir. Göktürk kitabeleri, “Türk tanrısı Türk milleti yok olmasın diye babam İteriş Kağan ile anam İl-bilge Hatunu gönderdi.” ifadeleriyle kadının yüksek mevkiini meydana koyar. İslâmiyet’in kabulünden sonra da Karahanlı ve Selçuklu dönemlerinde kadın hukukunda hiçbir değişiklik olmamış, kadınların siyasi, içtimaî ve hukukî mevkileri asırlarca devam etmiştir. On dördüncü asırda kadınların erkeklerle aynı sosyal ortamı paylaşabildikleri, İbn-i Batuta Seyahatnamesinde de geçmektedir. Bu tespit kadınların mevkilerini göstermesi açısından oldukça önemlidir. İbn-i Fadlan’ın Seyahatnamesinde kadınların savaş meydanında etkin olduğundan bahseder (Duran 2004: 30).

Tarihsel gerçeklik boyutunda Türk toplumunda kadına verilen önemi mitolojik anlatıların dışında verilen eserler aracılığıyla da değerlendirebilmekteyiz. “Ben Ebulgazi Bahadır Han, bu günün Türk kuşağına derim ki: Türk’te kadın erkekten değerlidir, otağın asıl sahibi kadın’dır. Analarımız, kızlarımız, karılarımız, Tanrı’nın erkeklere erlik (olgunluk) yolundaki armağanı olan kadınlarıdır. Babam Yedigâr Han anlatırdı ki, onun çocukluğunda kadın önden gider aş’a (yemeğe) önce o el atar, miras kız çocuğa kalırmış. Daha sonra kör olası Rus ve Arap düşünceleri iki yanlı gelmişler, bize olmayan nice nice duygular getirip içimize salmışlar” denilmektedir...” (Gümüsoğlu 2007).

Anadolu sahasında ise kadına bakış açısını Hacı Bektâş Veli’nin ve Bektaşîliğin bakış açısını şu dörtlülle örneklendirmek mümkündür.

Erkek dişi sorulmaz muhabbetin dilinde

Hakk’ın yarattığı her şey yerli yerinde

Bizim nazarımızda erkek kadın farkı yok

Eksiklik noksanlık senin görüşlerinde (Gümüsoğlu 2007).

Kadın, sosyal yaşamda erkeğin yaptığı her işi yapabilmekte, erkeğin yanında hatta önünde bile olabilmektedir. Türk anlatılarında kadın, konunun seyrine yön verebilen önemli karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlatılarda erkek ya da kadın kahramanlara rastlanır. Erkek kahramanı kimi zaman yöneten, yönlendiren, akıl veren, zor durumdan kurtaran kadın,

kahramanın annesi veya eşidir. Destanî anlatılarda kadın, ailenin birliğini sağlayarak aileyi bir arada tutar. Olumsuz nitelikteki kadınlar, hoş karşılanmaz.

Ataerklilik ve Kadın

Ataerkil toplumlarda kadını, erkekten bağımsız düşünüp değerlendirmek mümkün olmamaktadır. Erkek egemen toplumlarda, kadına bakış açısı da bu perspektiften şekillenmektedir. Erkek egemen söylemin etkisinde gelişen kadın söylemleri ve toplumsal düzende kadının yerini ve kadının toplumsal düzendeki yerini belirlerken erkek bakış açısıyla yapılan tanımlamalar etkin olmaktadır. Ataerkilliği ve bu sistem içinde kadınları değerlendirecek olursak “Ataerkil sistem erkekler etrafında kurulmuştur. Çoğunluğu erkek olmakla birlikte her iki cinsiyetin de yer alabileceği bir alandır. Fakat kuralları erkekler belirler ve kadınlar bu sistem içerisinde yer alabilmek için ataerkliliğin belirlediği kuralları benimsemek ve bunlar doğrultusunda davranmak zorundadır” (Dermen 2001). Bu kurallar doğrultusunda davranan kadın bu alanda kendini var edebilmek için erkek egemenliği içinde kendine yer edinmeye çalışır. “Erkeklerin kendi aralarında kurduğu tüm mekanizmalar, üretim ve yeniden üretim süreçlerini ellerinde bulundurmaya devamlılığını sağlamak ve kontrol altına almak üzerine oluşturulmuştur. Aslında her üretim süreci, ataerkliliğin belkemiğini oluşturur.” (Dermen 2001). Kandiyoti, ataerkil sistem içerisinde yer alan kadının bu alan içinde hayati öneme sahip olduğunu söyler. Kan Turalı'nın Selcen hatunu seçmesi de, ataerkliliğin esas sahibinin erkekler olduğuna dair bir örnektir. Dirse Hanın eşi, Burla Hatun gibi kadın karakterler eş ve anne olarak ataerkil düzen içerisinde kültürlenmenin baş aktörleri olarak erkekleri yönetip yönlendirme gücüne sahip kadınlar olduğundan bu ilkeler çerçevesinde değerlendirilebilir.

Tüm toplumlarda idealize edilmiş egemen, tüm toplumca paylaşılan kimlik parçacıkları vardır. Bu kimlik parçacıkları (kuvvetli, yurtsever, koruyucu, hakim, ekmeğini taştan çıkararak vb.) genelde sorgulanmaz. Tüm erkeklerce az ya da çok paylaşılır. Bunların herkesçe paylaşılmasının nedeni, toplumca erkekler için en saygı gören ve yer yer kutsallaştırılmış kimlik parçaları olmalarıdır. Saygı görmesinin nedeni de bu parçacıkların çoğu sistem tarafından empoze edilip kazandırılır ve çok rahat yeniden üretebilmesidir (Dermen, 2001). İdealize edilmiş kimlik parçaları Dede Korkut destansı boylarında, kadınlar için de söz konusudur. İdealize edilmiş kadın tipleri, kahraman “alp” kadın tiplerini ortaya çıkarmaktadır. Güçlü karaktere sahip bu kadınlar da anlatının erkek kahramanlarını yöneten yönlendiren etkileyen kişiler olmaktadır. Ataerkil düzen içerisinde tanımlanmak ve kısıtlanmak bu duruma engel olmaktadır.

Toplumsal yapıyı geçmişten günümüze taşıyan Dede Korkut boylarında, kadına verilen değeri anlamak için ataerkil düzen içerisindeki erkek tanımlamalarını ve kadınların bu tanımlamalar içerisinde nereye oturtulduğunu bilmek değerlendirmemizi kolaylaştıracaktır. Bir toplumda “ideal” ve “hegemonik” erkeklik anlayışları ve bunlara bağlı biçimlenmeler vardır. “ideal” ve “hegemonik” kavramları farklı durumları belirtir. “ideal” erkeklik çok genel bir kavram olup içerisinde birçok değişkeni barındırır. İdeal olan çoğu zaman, ulaşılması istenen ve olunması istenen ve umulandır. Toplumdan topluma, bölgeden bölgeye hatta kişiden kişiye göre değişir; bu nedenle genel bir belirsizliği üzerinde taşır. Örneğin bir ailenin tüm bireyler (kadın-erkek) için ideal erkeklik farklı durumları ve davranışları kapsayabilir. Hegemonik erkeklik ise, belirli koşullar ve varsayımlar altında genelde değişmez; o kültürel alan içerisindeki diğer erkeklikleri az ya da çok etkiler. Nagel, “hegemonik” erkekliğin “ideal”den çok daha fazlasını temsil ettiğini ve üzerinde belli bir uzlaşmanın şart olmadığını vurguluyor. Toplumun veya kültürün bireylerince var olduğuna inanılan hegemonik bir erkekliğin olduğu ve erkekliğin bu duruma göre şekillendiği söylenebilir. Türk toplumu için hegemonik erkekliğin başlıca özellikleri şunlardır: atına(arabasına), avradına, silahına düşkündür, maçodur, “namusuna”, söz söyletmez, “delikanlıdır” (Dermen 2001). Dede Korkut boylarında, erkek kahramanlar hegemonik erkeklik tanımına uymaktalar. Hegemonik erkeklik anlatıyı kadınlarla birlikte belli bir karaktere göre şekillendirmektedir.

Dede Korkut Boyları ve Kadın

Türk edebiyatının başat eserlerinden biri sayılan Dede Korkut destansı boylarındaki kahramanlar, Türk milletinin karakter özelliklerini, ülkülerini, hayat felsefelerini ve tarzlarını, inançlarını, faziletlerini üzerlerinde taşıyan üstün vasıflarla donatılmış örnek kişilerdir. Hikâyenin kadın kahramanları da bu üstün özelliklere sahiptir. Güzellik, asalet, zekâ, akıl, iyi yetişmiş ve eğitilmiş olma, devleti en üst makamlarda temsil edebilme, muktedir olma, iyi ata binme, silah kullanma, savaşabilme gibi özelliklerinin yanı sıra yardımseverlik, cömertlik, sadık ve eşine yardımcı bir hayat arkadaşlığı, Türk kadınının ortak özellikleri olarak Dede Korkut'ta görülmektedir. (Duran 2004:32).

Dede Korkut boylarında iki kadın tipinin ön planda olduğunu görmekteyiz: Alp Tipi kadın, ideal eş ve anne olan kadın. Bu iki tip ön planda olmasına rağmen, Dede Korkut'ta bir kadın dört ya da beş farklı tipin özelliklerini de üzerinde taşıyabilmektedir. Örneğin Dirse Han'ın karısı hem alp tipi bir kadındır, hem annedir, hem evinin hanımıdır, hem bilgedir, hem de sanatçı/ozan tipi bir kadındır. (Yakıcı 2007: 40-47). Dede Korkut boylarında kadınların statüleri onların toplumdaki yerlerini de belirlemektedir. Hayatın her alanında söz hakkı olan

kadın, yaşadığı toplumun gereklerini yerine getirirken kadın olarak da anne olarak da en iyi şekilde birçok vasfı bünyesinde barındırabilmektedir. Dede Korkut boylarında yer alan kadınlar “alp tipi” kadına uygunluk gösterirken aynı zamanda namus konusunda da örnek alınacak kadınlar olarak yer almaktadırlar. Kadın erkek muhabbetinin, sevgisinin belli bir saygı çerçevesinde anlatıldığı eserde “aşk” olmasa da evlenilecek kızda aranılan özellikler ile hayranlık duygusu artmaktadır. “Cilasun yiğit” vasfı evlenilecek kızların özelliklerindedir. Eşlerin birbirine duydukları bağlılık, tek eşlilik Türk aile yapısının sağlam aile temellerini de örneklemektedir. Eserde aile hayatında kadına verilen değer dikkat çekmektedir. Aile içinde, kadının fikirlerine değer verilir ve kadın toplum içinde aktif bir yeri vardır. Kadınlar, eş seçiminde genellikle serbesttir. Evine, eşine ve çocuklarına büyük bağlılığı vardır. Vefa duygusu son derece gelişmiştir. Sosyal hayat içinde erkeğin yanında, savaşçı yönüyle de at üstünde, namuslu, cengâver bir kadın olarak düşüncelerine önem verilen yönetici ve yönlendirici konumdadır. “Aile üyeleri arasındaki ilişkilerde sevgi ve saygı ön plandadır. Kısacası “Türk destanlarında kurumlaşmış, kuruluşu ve işleyişi birtakım kurullarla denetlenen sağlam bir aile olgusu vardır” (Şahin 2012: 137). Destanlarda evlenmek için seçilen yiğit cengâver alp kızların bir diğer özellikleri de han veya bey kızları olmalarıdır. İyi aileden gelen bir kadın çocuklarını da iyi yetiştirir mantığından hareketle bir anlamda aileye verilen önem bir kez daha kanıtlanır. Dede Korkut destansı boyları “mücadele temi” ekseninde gelişir. Gerek iç ve dış düşmanlarla gerekse olağanüstü varlıklarla olan mücadele,” (Karakaş 2012:157). Yaşam savaşında hayatta kalabilmek için kadın ve erkek de alp’lik vasfının aranmasını gerektirmektedir. Dede Korkut boyları, ‘yiğit kadın’ tipinin yanında Dede Korkut’taki ifadesiyle ‘cicili bicili Türkmen kızı’ tiplerini karsımıza çıkarmıştır. Ancak boyların destansı özelliklerinin baskınlığı nedeniyle “cicili bicili Türkmen kızlarına ait olaylar eserde kendine yer bulamamıştır.” (Ekici 2000:126). Cicili bicili Türkmen kızları evlenilecek kız olarak değerlendirilmemektedir. Bu noktadan hareketle; “Dede Korkut Destanlarındaki kadın; hatun, kız, gelin, ana, kız kardeş, görklü, yad kızı helâl, yenge, daya, avrat, karıcuk, nişanlı kız, ağ pürçekli karı gibi kelimelerle tasvir edilmektedir” (Ergin, 2009).

Dede Korkut Destansı Boyları ve Kadın Kahramanları

Dede Korkut Kitabı bir giriş ile on iki hikâyeyi içine almaktadır. Bu hikâyeler sırasıyla şunlardır:

Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyı (Dirse Han’ın eşi, Yaşlucuk Anası)

Salur Kazanun İvi Yağmalandığı Boy (Burla Hatun)

Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı (Banı Çiçek)

Kazan Oğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğı Boy (Burla Hatun)
Duha Koca Oğlu Delü Dumrul Boyı (Deli Dumrul'un Anası, eşi)
Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyı (Selcen Hatun)
Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyı
Basat Depegözi Öldürdüği Boy (Peri Ana, Kapak Kan'ın Karısı)
Begil Oğlu Emren Boyı (Begil'in Eşi)
Uşun Koca Oğlu Segrek Boyı (Segrek'in Anası)
Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy (Burla Hatun)
İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüği Boy

.....
İdeal Eş ve Anne Tipinde: Dirse Han'ın Hanımı, Boğaç Han'ın Annesi, Burla Hatun, Deli Dumrul'un Eşi, Bay Böri'nin Eşi, Bamsı Beyrek'in Annesi, Deli Dumrul'un Annesi, Kan Turalı'nın Annesi, Tepegöz'ün annesi olan Peri Kız, Begil'in esi, Segrek'in annesi kadın kahramanlardandır.

İdeal Sevgili Tipinde: Banı Çiçek, Selcen Hatun, Bayburt Tekfuru'nun kızı, Segrek'in evlendiği kız (Ekici 2000:126,134) örnek olarak verilmiştir. Destandaki hikâyeler kısaca özetlendikten sonra kadın kahramanların anlatıya katkıları statüleri açısından değerlendirilecektir.

Dede Korkut Mukaddimesi

Dede Korkut Kitabı, on iki öykünün yanı sıra, bu öyküleri ilk defa anlattığına inanılan kutsal ozan Dede Korkut'un kişiliğinden söz eden bir önsözden oluşur. Öykülerin anlatıcısı Dede Korkut hem bilgin, kâhin, sağlam bir yorumcu, Tanrının ilhamına ermiş bir "veli", hem de her soruna bir çözüm yolu gösteren bir danışman ve hakem, sözüne güvenilen ve sözü yerine getirilen bir halk büyüğüdür. Gökyay, Dede Korkut'un bir devlet adamı olmaktan ziyade 'halk hekimi' ve 'şaman' olduğu görüşündedir (Sina 2011:227). Bilindiği gibi, Dede Korkut Destanı, hikmet ve irfan dolu bir duâ ile başlar: *Allah Allah dimeyinçe işler onmaz; Kadir Tanrı virmeyinçe er bayımaz; Ezelden yazılmasa kul başına kazâ gelmez; Ecel vâde ırmeyinçe kimse ölmez; Ölen adam dirilmez; Çıhan can girü gelmez; Bir yiğidin kara tağ yumrusunça malı olsa, yığar direr taleb eyler, nasibinden artuğın yiye bilmez; Urluşuban sular taşsa deniz tolmaz; Tekebbürlük eyleyeni Tanrı sevmez...* (Ergin 2009: 73).

Mukaddime ile başlayan dua kısmından sonra kadınlardan bahsedilmesi sosyal hayat içerisinde kadına verilen önemi göstermektedir. Bu uzun yakarışın peşinden ve ilk hikâyeye başlamadan önce kadınlar dört gruba ayrılarak, her birinden bahsedilir:

Birisi ivün tayağıdır. Birisi niçe söyler isen bayağıdır. Ozan ivün tayağı oldur ki yazıdan yabandan ive bir konuk gelse, er adam ivde olmasa, ol anı yidürür içürür ağırlar azizler gönderür. Ol Ayişe Fatıma soyıdur hanum. Anun bebekleri yetsün. Ocağuna bunçılaysın avrat gelsün. Geldük ol-kim solduran soptur: sabadañça yirinden örü turur, elin yüzün yumadın tokuz bazlammaç ilen bir külek yoğurd gözler, toyınça tıka basa yir, elin bögrine urur aydur: bu ivi harab olası ere varaldan berü dahı karnum toymadı, yüzüm gülmedi, ayağum paşmak yüzüm yasmak görmedi-dir, ah nola-y-idi, bu öle-y-idi, birine dahı vara-y-idüm, umarumdan yahsı uyar ola-y-idi dir. Anun kibi-nün hanum bebekleri yetmesün. Ocağuna bunçılaysın avrat gelmesün. Geldük ol kim tolduran topdur: depidinçe yirinden örü turdı, elin yüzün yumadın obanun ol uçından bu uçına bu uçından ol uçına çarpışdurdı, kov kovladı din dinledi, öyledençe gezdi; öyleden sonra ivine geldi, gördi-kim oğrı köpek yike tana ivini bir birine katmış, tavuk kümesine sığır tamına dönmiş; konşularına çağırur ki kız Zeliha, Zübeyde, Ürüveyde, Çan Kız, Çan Paşa, Ayna Melek, Kutlu Melek ölmege yitmege gitmemiş-idüm, yatacak yirüm gine harab olas-y-idi, nola-y-idi benüm ivüme bir lahza baka-y-idünüz, konşı hakkı Tanrı hakkı diyü söyler. Bunun kibinün hanum bebekleri yetmesün. Ocağuna bunun kibi avrat gelmesün. Geldük ol- kim niçe söyler-isen bayağıdır: öte yazıdan yabandan bir odlu konuk gelse, er adam ivde olsa, ana dise ki: tur etmek getir yiyelüm, bu da yisün dise pişmiş etmegün bakası olmaz yimek gerkdür; avrat aydur: neyleyeyim, bu yıkılaçak ivde un yok, elek yok, deve degirmeninden gelmedi dir; ne gelür ise benüm sargıma gelsün diyü elin götine urur, yönin anaru sargısın erine döndürür; bin söyler-isen birisini koymaz, erün sözünü kulağına koymaz. Ol Nuh Peygamberün esegi aslıdır. Andan dahı sizi hanum Allah saklasun, ocağunuza bunçılaysın evrat gelmesün (Ergin 2009: 77).

Evin dayağı, evi ayakta tutan, düzenli, dirayetli anlamındadır. Solduran soy; solmak, rengi açılma, renk atma, silikleşme, kötüleşme anlamını taşır. Dolturan Toy; doldurmak, gezip her tarafi söze boğmak anlamında yorumlanabilir (Binyazar 1996: 67).

Dede Korkut boylarında, kadın tipleri mukaddime kısmında verilirken ironik bir dil kullanılmıştır. “Evin dayağı hariç diğer üç tanımın mizahi birer ifade ile dile getirildiğini görürüz. Bunun sebebi bu üç örneğin olumsuz olmasıdır. Olumsuz tipler, küçük düşürülerek mizahi bir anlatım yoluyla aktarılmıştır. Kişiyi evleneceği kadını seçerken dikkat etmesi gereken kadın tipleri hakkında bilgi vererek yol gösteren bu kısımda kullanılan ifadeler, yapılan olumsuz ya da komiği çağrıştıran benzetmeler ve tipler üzerine kurulan örneklemeler mizahi bir ifade kullanılarak elde edilmiştir” (Güvenç 2011:163). Boylarda anlatılan kadın karakterlerin özellikleri ile mukaddime verilen evlenilecek kadında aranan nitelikler aynı değildir. Boylarda evlenilecek kız da aranan ilk özellik alp’liktir. Kahraman vasıflı kadınlar,

hikâyedeki erkeklerin danıştığı, fikrine önem verdiği, vefalı, namuslu kadınlardır. Göçebe şartlarda yaşayan erkeğin gözünü arkada bırakamayacak tipler evlenilecek kadın olarak seçilmektedir.

Mukaddime’de verilen kadınların özellikleri ile bir kültürün “kadın portresi”ni çıkarmaktadır. Kadının; “Dar durumda kalındığında erkeğin yerini tutup onu aratmaması, eşine sevgi duyması, konuk ağırlayabilmesi, eşine ve çevresine saygılı olması, obur olmaması, azı çok eylemesi, kendi olanaklarıyla yetinmesi, evinin sorumluluğunu taşıması, gözü dışarıda olmaması, tembellikten kaçınması, dizini kırıp evinde oturması, çok gezmemesi, dedikodu yapmaması, haksız olduğu halde başkalarını suçlamaya çalışmaması, yapıp yedirmekten hoşlanması, kocasının öğütlerini dinlemesi, sözünü kulağına koyması... erdem sayılmıştır.”(Binyazar 1996:71). Genel hikâye çerçevesine baktığımız zaman karşılaşmadığımız kadınlar mukaddimenin yazıya geçirilen dönemde eklendiği fikrini desteklemektedir. Bir başka görüş de büyük bir destan parçasına ait olduğu düşünülen Dede Korkut hikâyelerinin elimize ulaşmayan bölümlerinde diğer üç kadın tipinin anlatıldığını düşündürmektedir.

Dede Korkut anlatılarında, Kısırca Yenge ile Boğazca Fatma’nın dışında “solduran Soy”, “Dolduran Top”, ve “Denildiğinden de Bayağı” benzer kadınlarla karşılaşılmaz. Hikâyelerdeki kadınlar “evin dayağı” olabilecek; erdemli, yerine göre erkekten de üstün, kişilikli ve gözü pek bir kadın yaratma yönünde biçimlenmiştir (Binyazar 1996: 72). Mukaddime de toplumun değerlerini yansıtan pek çok söz kalıbı vardır. Kadının ön plana çıkarılan ve ona değer veren sözlerden “Oğul kimden olduğun ana bilir.” Bu sözlerden biridir. Kadının soyuna, namusuna, analığına atfedilen kutsiyet bu cümle ile vurgulanmış olur.

Dede Korkut destansı boylarında, mukaddime bölümünden sonraki on iki hikâyede kadınların hikâyelere nasıl yön verdikleri ve bu hikâyeleri nasıl etkiledikleri anlatılar içerisinde görülmektedir. Çalışmada boylar kısaca anlatılacak ve kadın kahraman açısından anlatılar değerlendirilecektir.

1 Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyu

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Oğuz toplumunun çocuğa, dolayısıyla aile bütünlüğüne verdiği değeri yansıtması açısından önemlidir (Şahin 2012: 120). Türk destan geleneğinin Dede Korkut Kitabı’nda çocuksuzluğun bir problem olarak algılandığını ve bu durumun ortadan kaldırılması için çeşitli yollara başvurulduğunu görürüz. Toplumun en üstünü temsil eden hanlar hanı Bayındır Han, toyda beyleri sahip oldukları çocuklara göre sınıflandırır. Bu boyda anlatılanlara göre Bayındır Han, yılda bir kez büyük bir toy düzenleyip iç ve dış Oğuz beylerini bir araya getirmektedir. Beyler, hünerlerine ve erdemlerine göre

toyda yerlerini alırlarken bu kez Bayındır Han, oğlu olanın ak otağa, kızı olanın kızıl otağa, oğlu kızı olmayanın ise kara otağa oturtur. “Bayındır Han’ın yiğitleri Dirse Han’ı karşıladılar, getirip kara otağa kondurdular, kara keçeyi altına döşediler, kara koyun yahnisinden önüne getirdiler. Bayındır Handan buyruk böyledir hânım dediler. *Dirse Han aydur: -Bayındır Han benim ne eksikliğüm gördü? Kılıcumdan mı gördü? Suframdan mı gördü? Benden alçak kişileri ak otağa, kızıl otağa kondurdu, benim suçum ne oldu kim kara otağa kondurdu, didi. Ayıttılar:*

- Hânım, bu gün Bayındır Handan buyruk şöyledür kim, “oğlu, kızı olmayanı Tanrı taâlâ kargayapdur, biz dahı kargaruz” dimişdür, didiler. Dirse Han yerinden öri turdu. aydur:

-Kalkubanı yiğitlerüm, yirinüzden örü turun, bu karayıb bana ya bendendür, ya hatundandır, didi. Dirse Han evine geldi. Çağırıp hatununa söyler, görelim ne söyler. (Ergin 2009: 79). Dirse Han, Bayındır hanın toyunda kara otağa oturtulmasından duyduğu üzüntüyle eşinden hesap sorar. Ancak bu durumda bile öncelikle sevgi ve saygısını ifade eden cümleler kurar. “erkek başı darda kaldığında kadına sığınır, onu içten duygularla yüceltir” (Binyazar 1996: 75).

*Beri gelgil başum bahtı ivürn tahtı
İvden çıkup yoriyanda selvi boylum
Topuğında sarmaşanda kara saçlum
Kurulu yaya benzer çatma kaşlum
Koşa badem sığmayan tar ağızlum
Güz almasına benzer al yanaklum
Kavunum, viregüm düvlegüm
Görür misin neler oldı” (Ergin 2009: 79).*

.....

Daha sonra üzüntüsüne ve öfkesine yenik düşerek eşine hesap sorar:

*Han kızı yirümden turayım –mı
Yakan –ile boğazundan tutayın-mı
Kaba ökçem altına salayın mı
Kara Polat öz kılıcımelüme alayın-mı
Öz gevdenden başunu keseyin –mi
Can tatlusın sana bildüreyin-mi
Alça kanun yir yüzine dökeyin mi
Han kızı sebebi nedür digil mana*

Katı kazab iderem Őimdi sana (Ergin 2009:80).

Dirse Hanın Hatunu, geebe Türk toplumlarında ocukluzluğun yarattığı problemleri bilen bir kadındır ve çözümü de yine kendisi bulur.

*"Hay Dirse Han, bana kazab itme, incinip acı sözler
söyleme, yiründen örü turgıl, ala çadırın yir yüzine
dikdürgil atdan aygır deveden buğra koyundan ko öldürgil.*

*İ Oğzun Taş Oguzun biglerin üstüne yignak itgil,
aç görsen tayurgıl, yalınak görsen tonatgil, borluyı
borından kurtargıl, depe gibi et yığı, göl gibi kırmız sagdur,*

*ulu toy eyle, hacet dile, ola kim bir agzı du'alının alkışı-y-ile Tanrı bize bir batman
ayal vire didi"* (Ergin 2009: 80). Eşinin bu sözlerine hak verip toy düzenleyen Dirse Han bir ağzı dualının duasıyla ocuk sahibi olur. Burada Dirse Han'ın karısının sözüne verdiği önem ve değer dikkat çekicidir. Dirse Han'ın karısının akılcı yaklaşımı ile sorun özölmüştür. Dirse Hanın bir oğlu olur. Dirse Hanın hatunu oğlunun ilk avından dönüşünde gelenek olarak bir toy düzenler. Ancak av dönüşü kocası Dirse Han'ın yanında oğlunu göremeyince annelik iç güdüsüyle dile gelir: *Han babamın katın ben varayım, Ağır hazine bol leşker alayın, Azgun dinlü kafire ben varayım, Paralanup kazılık atumdan inmeyine, Yinüm ile alca kanum silmeyine, Kol bud olup yir üstüne düşmeyince, Yalunuz oğul yollarından dönmeyeyim..."* (Ergin 2009:87) Sonunda dayanamaz, bidevi atına biner, kırk ince belli kızı yanına alır ve oğlunu aramaya gider. Bir çukurda çocuğu kanlar içinde bulurlar. Buğaç korkmamalarını söyler ve yaralanınca Hızır'ın gelerek yarasını sıvazladığını, *"sana bu yaradan korhma oğlan ölüm yokdur, tağ çiçeği anan südi-y-ile senün yarana melhemdür."* dediğini anlatır (Ergin 2009:88). Bu durum annenin çocuğuna duyduğu sevgi ve fedakâr tutumunun aileyi bir arada tutmaya çalışmasının bir örneğidir. Anlatının devamında Dirse Han'ın hatunu, babasını tutsaklıktan kurtarmak için oğlunu ikna eder. Ailenin birlik ve beraberliğini sağlayan, aile içi ilişkileri düzenleyen bu boyda da "kadın ana"dır. *"Oğlan anasının sözün sımadı. Buğaç Big yerinden örü turdı, Kara Polat öz kılıcın biline kuşandı, ağ tozlua katı yayını eline aldı, altun cıdasın koluna aldı, bidevi atını tutdurdı, butun bindi, kırk yigidin boyına aldı, Babasını ardına yortıp gitdi "*(Ergin 2009:91).

Bu boyun gerek nesir bölümlerinde gerekse manzum bölümlerinde oğulun babaya karşı duyduğu sevginin, babanın oğula duyduğu sevgiden daha üstün olduğu dramatize edilmiştir. Baba, oğlunu sorgulamadan bir iftira nedeniyle öldürmeye teşebbüs etmiş, ancak oğul, her Şeye rağmen, babasını kırk namert elinden kurtarmıştır. Böylece Boğaç Han, Oğuz toplumunun mukaddes değerlerine uygun bir davranış örneği göstermiştir (Karakaş 2013:

1871-1872). Bu olayda yönlendirici olan Dirse Hanı'nın eşi Boğaç'ın annesidir. Kadın, anne olarak aile içi ilişkileri düzenlemiştir.

Dirse Han Oğlu Buğaç Han hikâyesi çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Hikâyedeki kadın kahraman, eş ve anne olarak davranış ve tutumlarıyla hikâyedeki düğümleri çözen ve hikâyeye yön veren önemli bir kadın karakterdir. Dede Korkut hikâyelerindeki diğer bazı kadın kahramanlar gibi adı yoktur, ancak bu durum güçlü bir karakter olmasına engel değildir.

2 Salur Kazanun İvi Yağlanduğı Boy

Salur Kazan'ın evinin yağmalanması boyunda kadın karakterler özellikle ana- oğul ilişkisi içerisinde ele alınmıştır. Türk aile yapısında anneye atfedilen kutsiyet bu hikâyede dikkat çekici bir özelliğe sahiptir. Çok yönlü bu boyun kesişme noktaları ana- oğul üzerine kurulmuştur. Anlatıda, Salur Kazan'ın yaşlılık annesi, karısı Burla Hatun ve oğlu Uruz Şökli Melik tarafından tutsak edilir. Şökli Melik, Salur Kazan'a daha fazla zarar verebilmek için karısı Burla Hatun'un namusuna göz koyar. Eşine sadık olan Burla Hatun bu durumdan oğlu Uruz'a söz eder. Oğlu Uruz da canı pahasına annesinin namusunu korumasını ister. Daha sonra Salur Kazan ailesini kurtarmak için düşman eline vardığında sadece "yaşlılık annesini" isteyerek geri kalan her şeyini Şökli Melik'e bağışlayacağını söyler. Anne- oğul- eş kavramlarının farklı bir şekilde sorgulandığı boyda, kadın her durumda eş olarak namusunu korur. Babanın olmadığı yerde ise oğlu, annesinin namusunu korur. Anneliğin kutsallığını ön plana çıkarmak için eş olan kadın ikinci planda kalır. Bu durum boyda şu şekilde anlatılmaktadır:

"Senin etinden, oğul yiyeyim mi, yohsa sası dinlü kâfirün döşeğine gireyin mi, ağan Kazan'ın namusunu sındurayın mı, Niçideyim, oğul hey" didi (Ergin 2009: 107). Burada Kazan'ın karısı, analık haklarını oğlu Uruz'a hatırlatarak yaşadığı bir belirsizlikle, kocası ile oğul arasında kaldığında, oğlunun fikrine başvurmuştur. Oğul Uruz'un fikrini alarak erdemli bir davranış sergilemekte ve sevgiyi paylaşmanın ne kadar zor olduğunu da vurgulamaktadır.

... Ko beni kadın ana, çengele ursınlar, Ko, etümden çeksünler, kara kavurma itsinler, Kırk big kızının önine iletsünler, anlar bir yidüğünde, sen iki yigil, Seni kâfirler bilmesünler, tuymasınlar, ta kim, sası dinlü kâfirün döşeğine varmayasın, sagrağın sürmeyesin, atam Kazan namusunu simayasın sakın" didi... (Ergin 2009: 107).

Oğul Uruz, ananın ve babanın namusunun, kendi hayatından önemli olduğunu söyleyerek, candan daha önemli kavramlar olduğunu belirtmekte ve burada kendi adına kahramanlık yapmaktadır. Salur Kazan da Şökli Melik'e tutsak düşen anasının namusunu

korumak için namusundan, oğlundan ve daha pek çok şeyden vazgeçebilmektedir. Salur Kazan, düşmanı Şökli Melik'e söyle demektedir:

"Mere Sökli Melik,

Dünlüğü altın ban ivlerümi getirüp- durursın, sana kölge olsun,

Ağır hazinemi, bol akçam getirüp- durursın, sana harçlık olsun,

Kırk ince billü kızı ile Burla Hatun'u getirüp- durursın, sana yesir olsun,

Kırk yigid ile oğlum Uruzı getirüp- durursın, kulun olsun!

Tavla tavla sahbaz atlarum getirüp- durursın, sana binit olsun!

Katar,katar develerüm getirüp- durursın, sana yüklet olsun,

Karıçuk anamı getirüp- durursın, Mere kafir, anamı virgil mana!

Savaşmadın, uruşmadın kayıdayım, Girü döneyim, gideyim, bellü bilgül!" (Ergin 2009: 110).

Bu hikâyede, Salur Kazan'ın karısı Burla Hatun ve yaşlılık annesinin tutsak olmalarının yarattığı problemin çözümünde, Salur Kazanın annesi ve eşi arasındaki tercihi dikkat çekicidir. Hikâye oğulları ve anneleri üzerine kurulmaktadır.

3 Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı

Dede Korkut boylarından Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek anlatısında olaylar iç içedir. Boyun kadın kahramanını, anlatı içerisinde değerlendirecek olursak Türk aile yapısına dair pek çok ipucunu görebiliriz. Boy, Türk geleneklerine uygun olarak bir toy ile başlar. Oğuz beylerinden Kam Püre Beyin oğlu ve Bay Bican beyin de kızı yoktur. Düzenlenen toyda biri oğul isterken diğeri de kız evlat ister. Ve toyda birbirlerine çocukları olursa beşik kertmesi olacağına dair söz verirler. Kam Püre Bey'in Bamsı Beyrek adında oğlu, Bay Bican Beyin ise Banı Çiçek adında bir kızı olur. Bamsı Beyrek, alp tipine uygun bir delikanlıdır ve kendisine eş olarak alp vasıflarına sahip bir kız isterken Banı Çiçek de kendisine uygun eş adayının yiğit bir delikanlı olmasını ister. Hikâyede, Bamsı Beyrek ve Banu Çiçek birbirlerinin yiğitliklerini sınavabilecekleri bir ortamda karşılaşır. Ancak Bamsı Beyrek dövüştüğü kişinin Banı Çiçek olduğunu bilmeden dövüşür ve tam yenilecekken bir hamleyle beşik kertmesi olan Banı Çiçek'i yere serer. Ardından Banı Çiçek de kimliğini açıklar. Bu olay, Banı Çiçek ve Bamsı Beyrek beşik kertmesi olmalarına rağmen eş seçiminde tercihleri olan kişiler olduğunu gösterir. Kahramanların göçebe toplum yapısına uygun olarak alplik vasfı taşıyan kişileri eş olarak seçmek istemeleri, hayat şartlarının bir sonucudur.

Banı Çiçek'i istemeye Türk toplumunun aile yapısına uygun olarak sözü geçen biri gönderilir. Bu kişi Korkut Ata'dır. Bu durumda Banı Çiçek'i Deli Karçar adlı abisinden

istemeye Dede Korkut gider. Deli Karçar adından da belli olduğu üzere Banı Çiçek'i isteyenlere zorluklar çıkarır ve onlardan sıra dışı taleplerde bulunur. Deli Karçar öncelikle Dede Korkut'la dövüşür yenilmesine rağmen Banı Çiçek'i yerine getirilmesi çok zor olan kalın karşılığında vereceğini söyler. "Deli Karçar, kız kardeşi için: *"Biñ buğra getürüñ kim maya görmemiş ola, biñ dahı aygır getürüñ kim hiç kısrağa aşmamış ola, biñ dahı koyun görmemiş koç getürüñ, biñde kuyruksuz kulaksuz köpek getürüñ, biñ dahı püre getürüñ"* der (Ergin 2009:127).

Banı Çiçek'in abisinin istekleri yerine getirilip düğün hazırlıkları başladığı sırada Bamsı Beyrek tutsak edilir. 16 yıl sürecek olan bu tutsaklıkta Banı Çiçek geleneksel Türk kadına örnek olacak şekilde sabırlı ve vefalı bir şekilde nişanlısını sadakatle bekler. Bu durum aslında eş olarak ne kadar doğru bir seçim yapıldığının da işaretidir. Göçebe yaşam şartlarında her an her türlü olumsuzluk yaşanabileceği için evin reisi ailenin sorumluluğunu kendisi kadar güçlü bir kadına bırakmak ister. Kahramanlıkta kendisiyle yarışabilecek düzeyde, namusunu koruyabilen, sadık bir kadın ister. Banu Çiçek'in on altı yıl boyunca gösterdiği bu sadakat de bu durumu örnekleyen çarpıcı örneklerindedir. Dede Korkut destansı boyları bizlere aile yapısı hakkında pek çok bilgi vermektedir. Tek eşliliğin esas olduğu Türk göçebe toplumda kadın, erkeğini; erkek kadını *göz açup gördüğüm, köniül virüp sevdiğüm* diyerek sever. Bu cümlede ilk ve son sevdiğinin eşi olduğu açıktır. Banı Çiçek, on altı yıl sonra Bamsı Beyrek'in öldüğüne inandıktan sonra Deli Karçar'ın isteğiyle evlenmeyi kabul eder. Bu kabul etme sevdiğinden vazgeçtiği anlamına gelmez çünkü Bamsı Beyrek'in yüzüğünü hala taşımaktadır. Bamsı Beyrek tutsaklıktan kurtulup geldiği sırada Yalancu oğlu Yaltucuk bir hile ile Banı Çiçekle evlenmek üzeredir. Deli kılığında toya gelen Bamsı Beyrek kendisini sadakatle bekleyen Banı Çiçek'i burada da bir kez daha sınar. Anlatının devamında ise Beyrek, deli kılığına girmiş olmanın verdiği rahatlıkla diğer kadınların bütün gizli saklılarını ortaya dökerek kadınları hem utandırır hem de gülünç duruma düşürür. Bunu da toyda eline aldığı kolca kopuzu ve deliliğe vurduğu söylemiyle yapar.

And içmişem kısır kısrağa bindüğüm yok,

Binübeni kazavata vardığım yok

Öküüz ardında sarvanlar sana bakar

Buldur buldur gözlerinün yaşı akar

Sen anlarun yanına var vargil

Muradumı anlar virür bellü bilgil

...

And içmişim kısır kısrağa bindiğim yok

Binip mukaddes savaşlara vardığım yok

Öküiz ardında çobanlar sana bakar

Boncuk boncuk gözlerinin yaşı akar

Sen onların yanına var

Muradını onlar verir belli bil” diyerek Kısırcıca Yenge'nin çobanlarla ilişkisi olduğunu ima eden Beyrek,

And içeyim bu kez boğaz kısrığa bindüğüm yok

Binübene kazavata varduğum yok

İvünüz ardı dereçük degül-mi-y-idi

İtünüz adı Barak degül mi-y-idi

Senün adın kırk oynaşlı Boğazca Fatma degülmiydi

And içeyim bu sefer boğaz kısrığa bindiğim yok

Binip mukaddes savaşlara vardığım yok

Evinizin ardı derecik değil miydi

Köpeğimizin adı Barak değil miydi

Senin adın kırk oynaşlı Boğazca

Dahı aybun açaram bellü bilgil

Fatma değil miydi,

Daha ayıbını açarım belli bil (Ergin 2009:146-147) ifadesiyle de Boğazca Fatma'nın birçok sevgilisi olduğunu belirtir ve bu şekilde kadınların kusurlarını yüzlerine vurur. Böylece Banu Çiçek'in üstün vasıfları ön plana geçmektedir. Bamsı Beyrek tutsak edildiği on altı yıl boyunca Ban-ı Çiçek'in yasını tutup tutmadığını öğrenmek için Deli ozan kılığında da kolca kopuzu elinde soylamaya devam etmiş:

Aydur:

Beyrek gideli bam bam depe başına çıkdun- mı kız

Karmanup dört yanuna bakdun-mı kız

Kargu kibi kara saçun yoldun-mı kız

Kara gözden acı yaşun dökdün mi kız

Güz alması kibi al yanagun yırtıdun-mı kız

Sen ere varursın altun yüzük menümdür vir mana kız didi. Kız aydur:

Beyrek gideli bam bam depe başına çıkdüğüm çok

Kargu kibi kara saçum yolduğum çok

Güz alması kibi al yanagum yırtduğum çok

Vardı gelmez big yigidüm han yigidüm Beyrek diyü ağladuğum çok (Ergin 2009: 148-149). Anlatının sonunda Bamsı Beyrek, Banı Çiçek'in hala nişan yüzüğünü taşıdığını görünce kimliğini açıklar. Aile yapısı gereği tek eşliliğin esas olduğu şartlarda Bamsı Beyrek tam evlenecekken sözünün eri olarak Bayburt Hisarının kızını ve kırk yiğidini kurtarmaya gider. Onları kurtarmadan gerdeğe bile girmeyen hatta sözünde duramayacak olursa kendine ah eden Bamsı Beyrek sözünü tutar.

Bu hikâyeyi kadın kahramanı açısından değerlendirecek olursak Banı Çiçek, alp kadın tipine uygunluk göstermektedir. Bu durum erkeğin zor yaşam şartlarında kendisine destek olabilecek doğru kadını seçmesi açısından önemlidir. Ancak seçen sadece erkek değildir. Kadın da kendine denk ve yaraşır erkek istemektedir. Kadın ve erkeğin “alp” lik vasfına sahip kişileri eş olarak seçmesi kaçınılmaz olmaktadır. Ayrıca hikâyede Banı Çiçek ve Bamsı Beyrek benzer fiziksel ve karakter özelliklerine sahipken; esas olarak kadın karakter, aile yapısının dengesini korumak için ikinci planda kalmaktadır. Tüm bunların yanı sıra kadının sahip olduğu en önemli vasfı eşine duyduğu sadakattir ve hikâyede sadakati Banı Çiçek temsil eder.

4 Kazan Oğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğu Boy

Dede Korkut boylarında kadınlarda aranan “alp”lik özelliği bu hikâyede Boyu Uzun Burla Hatun sayesinde var olmuştur. Böyle bir kadın, sosyal hayat içinde statü olarak üst seviyelerde ve söz hakkına sahip bir kadındır. Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Esir Olduğu Destanı'nda Burla Hatun; kılıç kuşanan, ata binen ve korkusuzca düşmana karşı duran cesur bir anne ve eş olarak dikkati çeker (Kahya 2000:233).

Kazan bey'in oğlu Uruz'un esir düştüğü boy da alp bir oğul isteyen Kazan Bey'in Oğuz Kazan'ın sohbetinde bu dileğini oğluna bakışı ile belli etmesi ile başlar. Bu sohbet ortamında kanlı kâfir kızlarının Oğuz beylerine şarap sunduğunu da görmekteyiz. Bu durum boyda şöyle tasvir edilmektedir. *“Tokuz kara gözlü, örme saçlu elleri bileginden kınalı, parmakları Nigarlı, boğazları birer karış kafir kızları al şarabı altun ayağ- ile kalın Oğuz biglerine gezdürürler- idi. Her birinden Ulaş oğlu Salur Kazan içmiş-idi* (Ergin 2009:154). Bu ortamda Kazan Bey, oğlu Uruz'a baktı ve kendisine kahr geldi. Bu durumu fark eden Uruz, babasının üzüntüsünü fark etti. Babasına sebebini sorunca da on altı yaşına gelmesine rağmen kahramanlık yapmadığını söyler. Uruz da bu durumun sorumlusunun babası olduğunu söyler. Babasının bu konuda kendisine örnek olması gerektiğini söyler. Daha sonra babasıyla ava çıkarlar. Kanlı kâfire gafil avlanırlar. Uruz, kâfirlere karşı savaşmak istese de Kazan Bey müsaade etmez ve oğlu da babasının sözünü kıramaz. Ancak bir süre sonra Uruz, babasının sözünü tutmaz. Savaş meydanına iner. Kanlı kâfir tarafından tutsak edilir. Kazan bey oğlunu

gelip göremeyince kaçıp gittiğini düşünür. Ve eve geri döner. Burla Hatun ise oğlunun ve kocasının avdan dönmesini beklemektedir. Han kızı boyu uzun Burla Hatun mukaddimenin başında verilen evin dayığıdır. Oğlunun ilk avında toy düzenleyebilecek yetkiye sahiptir. *“oğlançuğumun ilk avudur, kanlu Oğuz biglerin toylayayım didi. Han kızı gördi kim Kazan gelir, yumurlanup yirinden örü turdı, samur cübbesin engine aldı, Kazan’a karşı geldi. Kapak kaldırdı, Kazanun yüzine toğrı bakdı, sağ- ilen solına göz gezdürdi, oğlançuğunu Uruz’ı görmedi. Kara bağı sarsıldı, düm yüregi oyandı, kara kıyma gözleri kan yaş toldı”* (Ergin 2009: 162). Ancak Kazan’ın yanında oğlu Uruz’u göremeyince sevgisini ve üzüntüsünü dile getirerek *iki vardun bir gelürsin yavrım kanı* diye sorar. Daha sonra annelik iç güdüsüyle dile gelir: *bir bigüm görünmez bağrum yanar, asılan asılan kayalardan Kazan oğlan uçurdun-mı, Talı Sazun aslanına yidiürdün m, yohsa kara dinlü kafire uğratdun mı”* (Ergin 2009: 163). der. Eşinden hesap sorabilen oğluna duyduğu sevgiyle içi yanan Burla Hatun, Kazan beyi oğlunu bulması için gönderir. Ancak kendisi de mahiyetindekiler ile bir ana ve alp kadın olarak yola düşer. Burada Han kızı olduğu, babasının evinde hakları olduğunu da öğreniyoruz. Burla Hatun, oğlançuğunu bulmaya gitti. Kahraman kadın ana kocası Kazan’a sitem edip savaş meydanına geldi. Oğuz beyleri de yardıma geldi. Babasının kendisini kurtarmaya geldiğini gören Uruz, babasını vazgeçirip *“anamı sızlatma”* diyerek geri döndürmeye çalışır. Oğul için atanın ölmesinin ayıp olduğunu söyler. Benim başım senin başına kurban olsun diyerek saygısını belli eder. Boyu uzun Burla Hatun, Kara Tugan kafiri kılıçladı, yere attı. Kazan ve Burla Hatun oğullarını kurtardılar. Uruz’u kurtarmaya Han soyundan gelen kendine ait mahiyeti olan, sözü geçen bir kadın olan annesi Burla Hatun da gitmiştir. Burla hatun pek çok vasfı bünyesin de barındıran eş, ana ve alp kadındır.

Savaş sırasında Kazan Bey, Kazan’ın kardeşi Kara Güne, Kıyan Secük oğlu Deli tundar, Şer Şemseddin, Beyrek, Kazılık Koca oğlu Yegenek, emen, Uruz ne ise Burla Hatun da odur (Binyazar 2011:80).

5 Duha Koca Oğlu Delü Dumrul Boyı

Oğuzda Duha Koca oğlu adlı bir yiğit bir kuru çayın üzerinde bir köprü yaptırıp geçenden otuz üç akçe geçmeyenden döve döve kırk akçe almış. Köprüsünün yakınındaki obadan bir yiğidin ölümü üzerine Dumrul, Hak Teâlâ’ya ve Azrail’e rest çeker. Dumrul’un resti, Hak Teâlâ’nın hoşuna gitmez. Dumrul, kırk yiğidi ile otururken Azrail gelir ve Dumrul’un canını alacağını söyler. Hak Teâlâ’ya yalvaran Dumrul’a, canı yerine başka bir can bulması emredilir. Bunun üzerine Dumrul, babasına gider, olumsuz yanıt alır. Annesine gider, ondan da istediğini alamaz. En son helalleşme isteği doğrultusunda helaline gider.

Helali kendi isteğiyle Dumrul'un yerine canını vermeyi kabul eder. Dumrul, helaliyle birlikte canını alması için dua eder. Hak Teâlâ'ya, Dumrul'un bu sözü hoş gelir. Bunun üzerine Hak Teâlâ, Dumrul'un anne ve babasının canını alması için Azrail'e emir verir. Sonunda da Dumrul ile helalinin canı bağışlanır ve onlara 140 yıl ömür verilir (Ergin 1999: 113- 122). Duha Koca oğlu Delü Dumrul boyunun kurgusu ironik bir şekilde başlamaktadır. Dede Korkut destanının Deli Dumrul'u, Azrail'e kafa tutuşuyla, Tanrı ile aracısız konuşmak için, "Ölüm Meleğinin" aradan çekilmesi istendiğinde direnmesiyle halk fıkralarının Bektaşî'sini andırır (Saydam 2011: 333). Anlatının devamında ise canı yerine can bulma telaşına düşen Delü Dumrul, "öz yerine öz"² (Karakurt 2011:42) aramaktadır. Bu durum hikâyenin kadın kahramanları olan Deli Dumrul'un annesi ve Deli Dumrul'un eşinin tavırlarıyla netleşir. Annenin bekleneni yapmaması hikâyeye ivme kazandırmaktadır. Deli Dumrul, adına uygun olmayan akılcı tavrını eşiyle görüştüğü sırada sergilemiştir. Kendisinden sonra eşine ve iki çocuğuna bütün mal varlığını bırakırken kendisinin de sevdiği biriyle evlenmesini istemiştir.

Babasına, annesine giden Delü Dumrul "can tatlı, can aziz" sözleriyle kabul görmez. *"Azra-il aydur: "Mere delü kavat dahı ne aman dilersin! Ağ sakallu baban yanuna vardun, can virmedi, ağ pürçeklü anan yanına vardun can virmedi, dahı kim virse gerek didi. Delü Dumrul aydur: Hasretüm vardur buluşayum didi. Azrail aydur: "Mere, Delü Hasretün kimdür? Aydur: "yad kıızı halalum var, andan menüm ondan iki oğlançuğım var, amanatum var. Ismarlaram, anlara andan sonra menüm canım alasun didi!" Sürdü, halalı yanına geldi.* (Ergin 2009: 182). "Deli Dumrul, eşinin yanına geldi; "Biliyor musun, neler oldu? Gökyüzünden al kanatlı Azrail uçup geldi, Benim akça göğsüme basıp oturdu. Benim tatlı canımı almak istedi. Babama, ver dedim, can vermedi. Anama vardım, can vermedi..., "Dünya sirin, can tatlı" dediler. Simdi;

yüksek yüksek kara taglarım sana yaylak olsun!

Sovuk sovak sularım sana içit olsun!

Tavla tavla sahbaz atlarım sana binit olsun!

Dünlügi altun ban ivüm sana kölge olsun!

Katar katar develerim sana yüklet olsun!

Ağıllarda akça koyunum sana şölen olsun

Gözün kimi tutar ise

Gönlün kimi sever ise,

Sen ana vargıl.

---

² Aylanu, İnsanın ne kadar erdem sahibi ve özveri sahibi olduğunun ilahi kudret tarafından ölçülmesidir.

iki ođlanđuđi öksüz komagıl...." didi'(Ergin 2009: 183).

Bu durum genel Türk aile yapısına ve erkek mantığına uymaz; ancak hikâyenin kurgusu burada çarpıcı noktaya ulaşmıştır. Deli Dumrul'un eşinin sadakat, sevgi, namus gibi önemli hasletleri çok daha çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Gözünü dahi kırpmadan canı yerine can vermek isteyen Deli Dumrul'un eşi hikâyedeki kadın kahramanlar arasından belirgin bir şekilde ayrılmıştır. Ancak anlatının sonunda Tanrı, babasının ve annesinin canlarını alıp onların canı yerine Deli Dumrul ve eşine yüz kırk yıl ömür vermiştir. Şimdiye kadarki Dede korkut hikâyelerinden farklı olarak anne, oğlu yerine can vermeyerek Türk Aile geleneğinde var olmayan bir kadın ana karakter olarak görülürken Deli Dumrul'un adı olamayan eşi ise fedakârlığın en üst seviyesini sergiler. Annenin fedakârlığına alıştığımız hikâyelerde eşin "yerine can verecek" kadar duyduğu sevgi ve bağlılık da bu açıdan önemlidir. Deli Dumrul'un bu tavrına karşılık, aynı içtenlik ve erdemliliği gösteren Deli Dumrul'un Karısı:

".....

Ars tanığ olsun, kürsi tanık olsun,

Yir tanığ olsun, gök tanığ olsun

Kadir Tanrı tanığ olsun

Menüm canum senün canuna kurban olsun!" didi, razı oldu (Ergin 2009:183).

Dede Korkut'ta Dumrul'un canı yerine can bulma serüveni başlangıçta baba ve anne için tasarlanırken daha sonra Dumrul'un helalleşme isteği doğrultusunda üçlü bir simgesel yolculuk halini alır. "Dumrul ile Azrail"de bu serüven: "Üç kapılık bir pazarlıktı bu. Anasına, babasına, yârine gidecektik. İçlerinden her kim, kendi canını Dumrul için bağışlarsa onunkini alıp Dumrul'ununkini serbest bırakacaktım" biçiminde kurgulanır. Dede Korkut'ta ilkin babaya daha sonra anaya gidilir. İki kapıdan da boş dönülünce, helalleşmek için yar kapısına varılır. Böylece sıralama baba-ana-yar üçgeninde gerçekleşir. Can yerine can bulma pazarlığında anne ve babanın Dumrul'a karşı tutumları anlatılarda paradoksal bir yapı göstermektedir. Dede Korkut'ta sergilenen davranışlar maddi unsurlarla (tavla tavla şahbaz atlar, katar katar develer, altın, gümüş, para) ifade edilmiştir (Uygur; Sezer 2011: 76).

Dede Korkut'ta Deli Dumrul'un yârî, canını vermeyi kabul etmesine rağmen, Dumrul'un, Allah'a canlarını birlikte alması veya birlikte bağışlaması için yalvarması sonucu ikisinin canı bağışlanır ve kendilerine 140 yıllık ömür verilir, buna karşılık anne ve babasının canı alınır. Dede Korkut kitabında Dumrul ve helaline verilen 140 yıllık ömür, halk biliminde işlevsel olarak kullanılmaktadır (Uygur; Sezer 2011: 77). Burada, Dumrul'un ve eşinin

yüz kırk yılıyla bağlantısı üzerinde yorumlara götürebilecek dört husus vardır: 1)Yüz kırkın bölüneni olan on dört, kameridir; yani sembol dilinde dişil bir sayıdır. 2) On dört, insanın bedensel varlığıyla bağlantılı bir sayıdır. 3) On dört'ün (yüz kırk'ın) mükemmelliğe erişmek için gerekli süreye işaret etmesi, Dumrul ve eşinin gelecek yüz kırk yılından neler beklediğinin de ipucudur. 4) ayrıca on dört/ yüz kırk sayılarıyla bağlantılı olarak- Ay'ın içinde bulunduğu duruma göre bazen eril, bazen dişil sembolizmin taşıyıcısı olduğunu gösteren vurgulama dikkat çekicidir. karanlık geceyi (bilinçli olmayanı) aydınlatan gök cismi olarak ay bilincin göstergesidir; yani başlangıçta eril bir semboldür. Ancak güneşin (gündüz aydınlığıyla bağlantılı bilincin) egemenliğinde, gecenin aydınlatıcısı olan ay, eril'in karı kutbunda yer alır; yani dişil'dir. Gündüz geceden ayrılmış / ayrılmıştır (Saydam 2011: 333).

Deli Dumrul hikâyesinin dikkat çekici bir özelliği de Euripides' in Alkestis adlı tragedyası ile kurgu ve motif bakımından benzerlik göstermesidir. Her iki efsanede de pek çok ortak özellik bulunmaktadır. Benzer özelliklerden biri de her iki öyküde de yer alan, şaşırtıcı derecede bencil anne-baba motifidir. Euripides engin bir bilgelikle şöyle der: "İhtiyarlar ölümü boş yere isterler, yaşlarının fazlalığından ve ömürlerinin uzunluğundan boş yere şikâyet ederlermiş! Ölüm yaklaştı mı hiçbiri ölmek istemiyor ve ihtiyarlık artık onlar için bir yük olmuyor. Admetos'un kendi yerine can verecek birini bulmakla sergilediği tavrında toplumsal değerlere aykırı bir bencillikten söz edilebilir. Kendisinin olduğu kadar anne babasının da yaşamaya düşkün olmaları normaldir. Belki de sevdiğinin kendi uğruna ölmesini kabul etmiş olmakla etik ölçütlere uygun davranmayan bizzat kendisidir. Ancak burada toplumsal yapıyı göz ardı etmemeliyiz. Euripides'in eserinde kadının fedakârlık nedeni, erkeğin genos (klan) içindeki yeri göz önüne alındığında açıklık kazanmaktadır. Erkek özellikle bütün genos'u merkezlendiği ve aile reisi olan bir kişiye tanrısal bir kişiliktir. Başkalarının yaşamı - bu karısı bile olsa- onun hizmetindeyse değerlidir. (Sina 2011:226-230). Her iki efsanede de erkek kahramanlar iyilik, cömertlik ve karılarına olan derin sevgi gibi samimi duygularla donatılmıştır. Admetos, karısını seven bir erkekten beklediği şekilde, karısının bu fedakârlıktan vazgeçmesini ister. Dumrul da karısına sadece durumu anlatmış, kendi yerine ölmesini asla istememiştir. Her iki öykünün de hareket noktasının fedakârlık motifi olduğu görülür. Dumrul ise karısından bir daha evlenmesini ister: "gözün kimi tutarsa, gönlün kimi severse, sen ona var, iki oğlancığı öksüz koyma" der. Dede Korkut öykülerinin tamamında olduğu gibi, göçebe topluluğunda erkeğin kadını, kadının erkeği kuvvet ve cesaret bakımından denemesinin yaşamsal bir değeri olduğu düşünülürse, bunun nedenini kavramak hiç de zor olmayacaktır. Sürekli olarak hareket halinde bulunan ve bunun doğal sonucu olarak bütünüyle korumasız olan bu topluluklarda, düşman, erkeğin de kadının da yaşamını tehdit

eder. Bu nedenle iki cinsin de kuvvetli ve cesur olması gereklidir. Mutluluğu kocasının dışında birinde bulmayı düşünmeyen kadınları üstün kılan özelliklerin başında, gösterdikleri fedakârlık ve kahramanlıklar gelmektedir. Dede Korkut öykülerinde de kadının toplumsal haklarının korunduğu ve erkekle eşit bir düzeyde olduğu görülmektedir. Ancak Alkestis ile karşılaştırıldığında Deli Dumrul'un fedakâr eşinin hikâyede adı dahi geçmemektedir. "Eski Yunan toplumunda kadının konumunun kötülüğüne karşın Euripides'in eseri kadının adını taşır. Eski Türk toplumunda kadının konumu erkekle hemen hemen aynı olmasına rağmen, Dede Korkut'ta kadın adsız bırakılarak esere erkeğin adı verilmiştir" (Sina 226-229). Buna rağmen Deli Dumrul Boyu'nda, erkek, kadının "göz açıp gördüğü", "gönül verip sevdiği", tatlı damak verip soruşturduğu", "bir yastığa baş koyup emiştigi"dir. Bu yönüyle de ister eş olarak ister anne tipiyle kadın karakterler hikâyede önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Deli Dumrul'un eşi, ölüm karşısında gösterdiği korkusuz tavır ile cesaretini kanıtlamıştır.

6 Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı anlatısında, Kanlı Koca, oğlunu evlendirmek istemektedir. Evlenmek için Kan Turalı'nın kendine denk eş araması, hikâyenin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Boyda, göçebe toplumlarda evlenilecek kadında aranan özellikler anlatılmaktadır. Dede Korkut hikâyeleri içinde aileye verilen önem göz ardı edilemez. Bu neden eş seçimi de önemlidir. Genel olarak eşlere seçim hakkı tanınır. Kadınların da erkeklerin de eşleri de aradıkları ilk özellik "cesaret" ve "yiğitlik"tir. Dönemin koşulları ve yaşam standartları düşünüldüğünde soylu bir aileye sahip cesur kadın/erkeklerle evlenmek aile birliğinin devamı açısından önemlidir. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı hikâyesinde evlenmek isteyen Kan Turalı, yiğit bir kız arar. Cicili bicili Türkmen kızlarının kendisine yaraşır olmadığını düşünür. Kendisine uygun olduğunu düşündüğü Selcen Hatun ise yiğit eş adayını başlık olarak üç canavarı öldürmesini isteyerek sınamaktadır. Hikâyede, Selcen Hatun alp kadın profili çizse de Kan Turalı'yı kurtarınca erkeğin gerisinde durmak gerektiğini bilir. Övünen de avrat olamayacağını söyler. Kan Turalı'nın gururuna yenik düşmesine hiddetlenir. Ancak yine de kızmasına rağmen iki tarafın da birbirlerini sevmeleri sonucu sınamaları da merhamet dolu olur.

Kanlı Koca: *"Yarenler, atam öldi, men kaldum, Yirin yurdın tutdum, yarınki gün men ölem, oğlum kala, Bundan yiğreği yohdur ki, gözüm görür-iken oğul, gel seni ivereyim "didi. Oğlan aydur:,"Baba, çün meni ivereyim, dirsın; mana layık kız niçe olur "didi.: Kan Turalı aydur: Baba, men yirümden turmadın o turmuş ola, men kara kuç atuma binmedin ol binmiş ola, men kanlı kafir iline varmadın o varmış, mana baş getürmüş ola" didi. Kanlı Koca aydur:,"*

"Oğul, sen kız istemez-imişsin, bir bahadır cilasun istermiş-sin, anun arkasında yiyessin, içessin, hoş kiçessin "didi. Aydur: "Beli, canum baba, eyle isterem, pes varasın bir cici bici Türkmen kızı alasın, nagahandan tayanamam üzerine düsem karnı yırtıla didi. (Ergin 2009:185). Hikâyelerdeki erkek kahramanların güçlü kadın istemelerinin temelinde kendi güçlerini ispatlamak yatar. Kanlı Koca Kan Turalı hikâyesinde de Cicili bicili Türkmen kızının Kan Turalı gibi yiğit bir ere, yar olamayacağı maddi ve manevi anlamda denk olunamayacağı vurgusu yapılmaktadır ve Kanlı Koca'nın oğlu Kan Turalı da bu seçimi yiğit ve cesur bir kızıdan yana kullanır. Göçebe toplum içinde toplu yaşama ve güçlü olma, kadın ve erkeğin de bu zor hayat koşulları içerisinde "alp"lik vasfına sahip olmaları ile sağlanabilmektedir. Bu nedenle evlenecek kızın "cicili bicili bir Türkmen kızı" olması istenmez.

Hikâyede ortaya çıkan bir diğer unsur ise kıskançlık motifidir. Ancak bu kıskançlık geleneksel anlamda ayıplanmaktan korkan Kan Turalı'nın, Selcen Hatunun onun hayatını kurtarması sonucunda yaşadığı psikolojik çöküntüyle ortaya çıkar.

*"Kalkubanı Selcen Hatun turduğunda,
Yilisi kara kazılık atun bindüğünde,
Babamun ağ ban isigine düşdüğünde,
Oğuz'un ala gözlü kızı gelini boyladukda,
Her kişi sözün söyledükde.*

Sen orada turasun öginesin!

*"Kan Turalı, zebun oldı,
Atın ardına aldım, çıkdum" diyesin!*

Gözüm döndi, könlüm gitdi, öldürürem seni didi!(Ergin 2009: 196).

Kan Turalı, savaşta yenilmiştir. Güçsüz düşmüştür. Selcen Hatun onu kurtarmıştır.

Kan Turalı bu yardıma karşı değildir ama kendisinin Selcen Hatun tarafından kurtarılmasının bilinmesinden kaygı duymakta ve bu yüzden Selcen Hatunu öldürmek istemektedir. Selcen Hatun, kocası Kan Turalı'ya ikna edici sözler söylemektedir.

*"Big yiğit!
Ögünür-ise er öginsün, aslandur
Ögünmeklik, avratlara bühtandur
Ögünmekle avrat er olmaz!*

.....

Kadir Allah bilür, ben sana

munisem, Yaram kıyma mana!" didi. (Ergin 2009: 197).

Selcen Hatun Kan Turalı'ya duyduğu sevgi ve aile kurumuna duyduğu saygıyla "öğünmekle avrat, er olmaz "diyerek Kan Turalı'ya olan fedakârlığını göstermektedir. Kan Turalı'yı kurtarmasına rağmen, sadakatini belirterek, yine de kıyma bana demektedir."Öz canıma kıyayım, sana kıymayayım" diyerek, Selcen Hatun'u bir anlamda sözlerinden sonra onure etmektedir. Ancak Kan Turalı'nın ilk tepkisi bir kadın tarafından güçsüzlüğü görülmüş, bir kadın tarafından kurtarılmış erkeğin bu durumu kabullenememesi, çevresi tarafından alay konusu olacağını düşünmesi sonucunda yaşadığı bunalımın sonucunda Selcen Hatun'u öldürmeyi daha sonra da ona kıyamayıp kendini öldüreceğini söylemesi sonucunda yaşanır(Karahasanoğlu43).

*"yalap yalap yalabıyan ince tonlum,
Yir basmayup yorıyan selvi boylum,
Kar üzerine kan tammıs kibi kızıl yanaklum
Koşa badem sıgmayan tar ağızlum,
Kalemciler çaldığı kara kaslum,
Kurumsı kırk tutam kara saçlum,
Aslan uruğı, sultan kızı!
Öldürmege men seni kıyar miydüm!
Öz canuma kıyam, men sana kıyar-midiüm!
Men seni sınar-idiüm" dedi (Ergin 2009: 196).*

.....
Sultanım Kan Turalı

*"Kalkubanı yiründen turur idiüm
Yilesi kara kazılık atuma biner-idiüm*

....

*Demrensüz oh-ile yiğit, seni sınar-idiüm,
öldürmege yigidüm men seni kıyar-midiüm didi. Ergin 2009: 196).*

Aynı şekilde Selcen Hatun da "Ben de seni sınıyordum" diyerek bağlılığını ve sevgisini göstermektedir.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Destanında Selcen Hatun; cesur, aktif, seçici, sadık, hünerli ve güzel kadındır. Selcen Hatun ile Banu Çiçek, cesur kadınlardır. Kan Turalı, Selcen Hatun'u alabilmek için türlü zor sınavlardan geçer. Boğayla, aslanla, deveyle savaşır ve hepsini alt eder. Selcen Hatun da, Kan Turalı'yı kendi ailesine karşı savunmuştur. Kanlı Koca oğlu Kan Turalı ve Selcen Hatun yola çıktıkları zaman Selcen Hatun, Kan Turalı gibi gaflet uykusuna uyumamıştır. Her an düşmanlarının gelebileceğini düşünerek ön görülü davranarak

zor duruma düşmekten birlikte kurtulmuşlardır. Ancak burada Selcen Hatun'un düşmana karşı savaşılabildiği, eşi Kan Turalı'yı kurtarması ve her şeye rağmen eşinin gerisinde durmayı bilmesi kadının gücünü ve statüsünü belirlemek açısından önemlidir.

Kadının erkekle aynı güçte, hatta Selcen Hatun örneğinden yola çıkarak erkekten de güçlü olduğunu görmekteyiz. Kadının bu gücü yalnızca savaşkanlığından gelmez, Dirse Han'ın hatunun da olduğu gibi akıllı, olgun oluşundan da gelir. Başarılı kadın evde de dışarıda da güçlüdür. Ona bu gücü sahip olduğu "değerler" kazandırır. Değerli kadına sahip olmak için erkeğin bazı sınavlardan geçmesi gerekmektedir. Kadını güçlü kılan, yalnızca onun güzelliği evinin dayacağı (dayanağı) oluşu değil, yiğitliğidir. Kadında bu ikisinin birbirini tanımlaması gerekir (Binyazar 2002: 76).

7 Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyı

Kazılık Koca'nın tutsak edildiğini on altı yıl sonra öğrenen oğlu Yigenek'in babasını, Oğuz beyleri ile kurtarmasını anlatan hikâyede kadın kahramana rastlamayız. Babası tutsak edildiğinde bir yaşında olan Yigenek'in, durumu öğrendikten sonra kahramanlık yaparak babasını kâfir elinden kurtarması anlatılır.

8 Basat Depegözi Öldürdüğü Boy

Dede Korkut hikâyeleri içinde fantastik öğelere sahip olan Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü destandır. Anlatı Aruz Koca'nın oğlunu Oğuz kavminin ürkerek kaçarken yolda düşürmesiyle başlar. Küçük çocuğu bir aslan bulup besler. Bir süre sonra Oğuz kavmi yurtlarına geri döndüğünde aslanın götürdüğü çocuk büyümüştür. Sazlıktan çocuğu alıp getirirler. Dede Korkut, çocuğa insan olduğunu ve kardeşinin de adının Kıyan Selçük olduğunu söyler. Dede Korkut, çocuğa Basat adını takar. Anlatının başından itibaren olağanüstü haller mevcuttur. Depegöz'ün doğuşu motifi anlatıda büyük önem teşkil eder. Onun babası yağız (gonur) koca sarı çoban, annesi ise bir peri kızıdır. Peri kızı tipi Oğuzların halk hikâyelerinde sıkça rastlanan bir tiptir. Bütün fantastik konulu destan ve masallarda kötülüğü temsil eden kadınlar peri olarak adlandırılır. Peri kızı çobana "Oğuzun başına kötülük getirdin" diye mesajını Oğuz toplumuna vermiştir (Sina 2011:228). Peri kızının Oğuz'un başına iş getiren oğlu olarak dünyaya gelen Depegöz, boyun kötü kahramanıdır. Bayındır Han Depegöz'ü görür. Aruz Koca oğlu Basat ile birlikte büyötmek ister ancak Depegöz herkese zarar verince evden kovulur. Depegöz'ün peri anası, onu tılsımlar. Boyda, annelik içgüdüleri her şart altında bir peri kızı dahi olsa sürmektedir. Tepegöz'ün annesi oğlunu korumak için ona tılsımlı bir yüzük vermiştir. Bu durum toplum yaşamında kötü örnek

olarak karşımıza çıktığı için hikâye olağanüstü hallerle desteklenmiştir. Basat, akından döndüğünde Kapak Kan'ın karısı Depegöz'ün yaptıklarını anlatır. Basat onunla karşılaşmaya karar verir. Türlü mücadelelerden sonra Depegöz'ü öldürür.

Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü boyda toplumun hoş karşılamadığı ilişkiler destansı özellik taşıyan olağanüstü hallerle anlatılmıştır. Depegöz'ün peri anası ve Kapak Kan'ın karısı hikâyenin kadın-ana karakterleridir.

9 Begil Oğlu Emren Boyu

Begil Oğlu Emren boyunda kadın, kendisine fikri sorulan, danışılan bir eştir. Begil, anlatının olay örgüsü içinde Kazan'a darılıp Oğuz'a başkaldırdığını karısına söyler. Dokuz Tümen Gürcistan'a göçmelerini teklif eder. Karısı bu duruma müsaade etmez ve eşinin kendisini iyi hissetmesi için ava gönderir. Avda kaza geçiren Begil, bu durumu kimseye söylemez. Olay örgüsünün başından itibaren karar gücü ve eşi üzerinde etkin olan kadın tipi önemlidir. Begil'in eşine danışması, fikrine önem vermesi kadının aile içindeki statüsünü göstermektedir. Han'ın yanından canı sıkılmış olarak evine dönen Begil'e, ava gitmesini, belki bu surette teskin olabileceğini söyler, o da kabul eder (Ergin 2009: 18-19). *“hatun aydur: yigidüm big yigidüm, padişahlar Tanrınınun kölgesidür, padişahına asi olanın işi rast gelmez, aru gönülde pas olsa şarab açar, sen gideli hanum arkurı yatan ala tağların avlamamışdur, ava bingil könlün açılun didi. Begil gördi hatun kişünün aklı keleşisi eyüdür. Kazılık atın çekdürüp butun bindi, ava gitdi* (Ergin 2009: 218).

10 Uşın Koca Oğlu Segrek Boyu

Bu destanda olay örgüsü içinde iki kardeşin hikâyesi çocukların birbirlerine bağlılıkları, kan bağı ve ailenin önemi üzerinde durulmuştur. Uşın Koca'nın oğlu Segrek, tutsak bir kardeşi olduğunu öğrenince anasından kardeşinin nerede olduğunu öğrenmeye çalışır. Ancak anası söylemek istemez. Anası çocuklarından birini kaybettiği için diğer oğlunu kaybetmek istemez. Bunun için de oğlunun kardeşini kurtarmasını istemez. Anası babası engel olmaya çalışır. Burada Segrek'in anasının analık duyguları ön plana çıkmaktadır. Gerçeği öğrenince de ana babasının bütün engellemelerine rağmen kardeşi Egrek'i kurtarmaya karar verir. Kadın kahraman Uşın Koca oğlu Segrek'in anasıdır ve analık vasfı ile anlatıda yer almaktadır.

11 Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz ıkarduğı Boy

Salur Kazan'ın Oğlu Uruz'un tutsaklıktan çıkardığı boy da Kazan, ava gider. Anlatılardaki gaflet anı uyku ile gelir. Kazan av da iken onu "kucuk ölüm" tutar. O dönemde Oğuz beyleri yedi gün uyurlardı. Uykuya "kucuk ölüm" denir. Kafirler, Kazanı tutsak ederken yirmi beş beyini de şehit ederler. Kazan, uykuda tutsak edilip götürülürken uyanır. Burada kazanın ancak uykuda esir edilebileceği vurgusu yapılmaktadır. Kazan Toman kalesinin kuyusuna kapatılır. Tekfurun karısı Kazan'ı merak eder. Kazan'ın Tekfur'un karısıyla alay ettiği bölüm anlatıya ironi katmaktadır. Tutsak edilen Kazan Bey'i merak eden tekfurun karısı, Kazan'ın hapsedildiği kuyuya gider. "*Kazan Big: ne yirsin ne içersin ve neye binersin didi. Kazan aydur: llerne aş virdgn bakıt ellerinden aluram, hem llernznyorgasına binerem kahillerin yederem didi. Tekür avratı aydur: dinn in Kazan big, yidi yaşında bir kızuğazum lmişdr. Kerem eyle ana binme didi. Kazan aydur: llernzde andan yorga yokdur, hep ana binerem didi. Avrat aydur: vay senün elünden ne yir yzinde dirimz ve ne yir altında lmz kurtulur-imiş didi. Geldi tekre aydur: kerem eyle, ol tatarı kuyudan çıkar, kızuğazun bilini zer, yir altında kızuğazuma biner-imiş, kalan llermzi cem ider-imiş.*" (Ergin 2009: 235). Kazan'ın verdiği cevaba inanan Tekfur'un karısı, aynı zamanda ironik kadın-ana karakterdir.

Görüldüğü gibi Kazan'ın oluşturduğu komik ve uyumsuz öte dünya sahnesi, söylediği uyarısız ve mantık dışı sözler, Tekfur'un karısının cehaleti ve saflığı mizahi bir durum oluşturmuştur. Özellikle kadının beklediği cevabı alamaması üzerine dikkatin başka tarafa çekilmesiyle komiğin etkisi daha da arttırılmıştır (Güvenç 2011:177). Hikâyede alp tipi kadın kahramana rastlanmaz; ancak tekfurun karısı cehaleti ve saflığı temsil etmesine rağmen anneliği ile ön plana çıkmıştır. Hikâyede anlatıya ironiyi katan yine bir kadındır. Tekfurun karısının cehaleti anlatıya ivme kazandırmıştır.

12 İ Oğuz Taş Oğuz si Olup Beyrek ldği Boy

Kazan'ın  yılda bir evini yağmalatma geleneği vardı. İ Oğuz ve dış Oğuz beyleri evi yağmalarken Kazan beyi, karısının elinden tutar dışı çıkardı. İ Oğuz beyleri giderken dış Oğuz beyleri çağrılmadığı için Kazan'a dışmanlık yaparlar. Beyrek, Kazan'ın adamı olduğu için tarafını belli etmesini isterler. Beyrek, Kazan'a asi olmayacağını söyler. Kazan'ın nimetini gördüğü için ona vefasızlık edemeyeceğini söyler. Vefasızlık yapar ise "*ben Kazan'ın nimetini çok yemişim, bilmez isem gözüme dursun, Kara kota kazılık altına çok binmişim, bilmez isem kefenim olsun... ben Kazan'dan dönmem belli bil*" didi. Dayısı Uruz, Beyrek'e kızar ve Beyrek ldrlr. Beyrek'in öldüğünü duyan annesi, babası, ak gelini, kırk

elli yiğidi, kara giyip gök sandılar. Beyrek diye çok ağladılar. Üç ok ve boz ok karşılaşırlar. Kara Güne, Uruz'un başını keser. Dış oğuz beyleri bunu görünce kazan'ın elini öperler. Bu anlatı da kadın karakter sadece Beyrek'in annesi ve ak gelindir. Ancak kahraman olarak kadın karakter yoktur.

Sonuç

Dede Korkut destansı boylarında kadın statüsünü tespit ettiğimiz çalışmada, hikâyelerdeki kadın kahramanlar ve rolleri üzerinde durulmuştur. Dede Korkut boyları hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra, tarihsel süreçte kadın üzerinde ve ataerkil toplumlarda kadının varlığı üzerinde durulmuştur. Daha sonra Mukaddimededen başlayarak bütün boylardaki kadınların özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Göçebe Türk toplumlarındaki aile yapısı gereği kadın, öncelikle anne ve eştir. Bu vasıflara sahip kadınlar; iffetli, namuslu, fedakâr olmalarının yanı sıra alp tipi özellikler de sergilemektedirler. “Alp tipi” kadın şu açıdan da önemlidir; Türk toplumunda, yaşam şartları düşünüldüğünde güçlü, cesur, sadık bir kadının önemi daha fazla ortaya çıkacaktır. Büyük bir destanın parçaları olarak yorumlanabilecek kendi içinde bütünlüğe sahip olan Dede Korkut destansı boylarında kadınlar kurguyu etkileyecek güce de sahiptirler. Kadına değer veren Dede Korkut'ta hiçbir boyun adının bir kadının adı olmaması dikkat çekicidir. Bu durumu Türk kadınının eşinden üstün dahi olsa önüne geçmek istememesi olarak yorumlayabiliriz. Bu duruma Selcen Hatun'un Kan Turalı'nın önüne geçmek istememesi ya da Deli Dumrul boyunda can verebilecek kadar fedakâr olan eşin bir adının olmaması birer örnektir. Alp kadını hayatında isteyen erkek, sosyal hayat içerisinde kadının ön plana çıkması durumunda ise kıskançlık yapabilmektedir. Bu bir anlamda bencil erkek profilini ve ataerkil yapıyı ortaya çıkarmaktadır. Bu özelliklere sahip kadınlar, statü kazanmışlarsa da erkeklerin önüne geçememişlerdir. O dönemin anlayışı içerisinde övünmekle avrat er olmaz imiş. “Begil'in ve Dirse Han'ın karılarının eşlerini teselli edişleri; Deli Dumrul'un eşinin, kocasına anasının babasının bağışlamadığı canı bağışlaması, Selcen Hatun'un uyuyan Kan Turalı'yı düşmanların saldırısından korumak için beklemesi, Burla Hatun'un yaralı Kazan'a yardımı, ölen ya da tutsak olan kocanın, sevgilinin ardından yaşananlar, aynı temanın değişik örnekleridir.” (Üstünova 2008). Ailesini koruyacak güçte kudrette cesur bir kadın isteyen erkek, eşinden akıl alan erkek, Dirse Han boyunda ve Kanlı Koca oğlu Kan Turalı boyunda olduğu gibi en küçük bir durumda eşine öfkelenilmekte veya onu öldürmeyi isteyebilmektedir.

Anlatılarda sevgi, sadakat, itaat, yardımlaşma kadın ve eşi arasındaki bağlardan bazılarıdır. Kadın, erkeğine karşı daima sadıktır; çok zaman “Ak yüzlü”dür: *Göz açuban gördüğüm /Könül verip sevdiğim* ifadelerinden anlaşıldığına göre kadının ilk ve tek sevgilisi kendi erkegidir. Ve erkeği zor durumda kaldığında fikirleriyle ona yardımcı olur.

Aile yaşamına dair izler bulduğumuz anlatılarda ana- oğul arasında kutsal bir bağ mevcuttur. Dirse hanın karısı, Burla Hatun, Yigenek’in ve Tepegöz’ün anaları bu durumu örneklemektedir. Hikâyelerin genelinde bu kutsiyet ön plana çıkarılırken Deli Dumrul boyunda, canı yerine can vermeyen ana farklı bir profil çizer. Kocaları ve oğullar annelerinden, eşlerine sadık olmalarını namuslarına sahip çıkmalarını ve fedakâr olmalarını isterler. Dede Korkut boylarındaki kadın kahramanlar, hikâyenin gidişatına göre arka ya da ön plana alınarak hikâyenin kurgusunu etkilemektedir. Diğer bir noktada boylardaki erkek kahramanlar, olaylar karşısında farklı karakterlere sahip olabilirken kadın karakterlerin her durum ve şart altındaki ortak özelliği eşine sadakatidir. Deli Dumrul hikâyesinde eşi canı yerine can verecek kadar Dumrul’a bağlıdır.

Dede Korkut hikâyelerinde kadınlarda aranan güzellik Karacaoğlan’ın betimlediği güzellik değildir. Kadınlar maskülen tavırlarıyla anlatılarda yer almaktadırlar. Feminen tavırlı kadınlar hafif olarak değerlendirilmiştir. Kadının erkeğe benzedikçe statü kazanması kadına verilen değeri farklı bir bakış açısıyla değerlendirmeyi gerektirmektedir. Kadın, fiziksel anlamda yaratılışı gereği davrandığı zaman toplumsal yapının betimlemesi içerisinde kendine yer bulamamaktadır. Kadın, kadınsı vasıflarını terk edip erkeğe benzedikçe, erkek hasletleri kazandıkça statü kazanmaktadır. Bu durumu Anadolu’nun geleneksel yapısı içerisinde ve bu geleneksel yapıyı geçmişten günümüze taşıyan Dede Korkut destansı anlatılarında çok daha net bir şekilde görebiliriz. Anlatılar boyunca alp kadın vasıflarına sahip olan anne, eş, sevgili olan kadın toplumsal hayat içerisinde bir değer görmektedir. Kadın, günümüz Türk toplumlarında da geleneksel aile yaşantısından söz varlığına kadar kendini göstermektedir. Dede Korkut’un alp tipi kadınlarını, bugünün okumuş kadınları karşılamaktadır. Türlü yaşam zorluklarına karşı koyabilecek ve bunlarla mücadele edebilecek güçte olan kadınlar, günümüzün Burla Hatunları, Banı Çiçekleri ve Selcen Hatunları’dır.

Eserin geçerliliğini yitirmeyen konular içermesi ve bu konuların bugün de karşılığını bulması Dede Korkut destansı boylarını, Türk edebiyatının başat eserlerinden yapan özelliklerinden biridir. Bugünün yaşam algısı ile esere bakıldığında geçmişten günümüze benzer bir okumayı yapabilmemiz, eserin büyüklüğünü kanıtlamaktadır.

Kaynakça

ALAGÖZLÜ, Nuray (2009). “Türkçe Atasözlerinde ve Deyimlerde Kadın Üzerine Eğretilmeler ve Toplum Bilişsel Yapı”, International Journal of Central Asian Studies Volume 13, p:37-48. Başkent Üniversitesi, Ankara.

ARI, Bülent; KARATEKE, Ercan (2008). “Woman and Child Education in Dede Korkut Tales”, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/2 Spring.

BARS, Mehmet Emin (2008). “Dede Korkut Kitabında At, Kadın, Silah”, Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume 3/2, İstanbul.

BAŞGÖZ, İlhan (1998). “Dede Korkut Destanında Epitetler”, Milli Folklor, S:37.

BAYAT, Fuzuli (2006). Oğuz Destan Dünyası, Ötüken Yayınları, İstanbul.

BAYAT, Haydar (1985). Dede Korkut’tan Günümüze Kadın Tipleri, Türk Folkloru, S.73, s:3-4.

BİRGÜL-KAHYA, Alev (2000). “Dede Korkut Hikayelerinde Kadının Konumu”, Uluslar arası Dede Korkut Bilgi Şöleni, AKM Yay. (19-21 Ekim 1999, Ankara), S:229-244.

BİNYAZAR, Adnan (2011). Halk Anlatıları, Can Yayınları, İstanbul.

DERMEN, Çağdaş (2001). Erkeklik Ataerkillik ve İktidar İlişkileri, Ataerklilik ve Erkeklik Biçimlerinin Karşılıklı İlişkileri ve Etkileşimleri, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

DURAN Hamiyet (2004). “Burla Hatundan Terken Hatuna”, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi S:79 s:32.

EKİCİ Metin (2000). “Dede Korkut Kitabı’nda Kadın Tipler”. Uluslar arası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri (19 - 21 Ekim 1999, Ankara), Ankara: AKM Yay. 123 - 138.

ERGİN, Muharrem (2009). Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile), Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

-----, (2007). Dede Korkut Kitabı, İstanbul: Boğaziçi Yay.

GÜL, Rıza (2008). “Dede Korkut Hikayelerinde Söz Kalıpları”, D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi 10, s: 100-105. Diyarbakır.

GÜNAY, Umay (1998). “Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili”, Milli Folklor, S:37. s:3-12.

GÜVENÇ, Ahmet Özgür (1998). “Dede Korkut Kitabında Mizah”, Milli Folklor, s:37.

KAYA, Doğan (1992). Dede Korkut Hikayelerinden Begil Oğlu Emrenün Boyunun Tahlili, Kızılırmak, s:19-23.

KAPLAN, Mehmet (2003). Dede Korkut Kitabında Kadın, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S:21, s:123. Erzurum.

KARAHASANOĞLU, Taner (). “Dede Korkut Hikâyelerinde İletişim”, İstanbul Ticaret Dergisi, s:257-294.

KARAHASANOĞLU, Taner (). “Dede Korkut Hikâyelerinde Mesaj Analizleri”, İstanbul Ticaret Dergisi.

KARAKAŞ, Rezan (2012). Dede Korkut Hikâyelerindeki Bey Oğullarının Nitelikleri ve İşlevleri, Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 21, Sayı 1, , s: 155-168.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin (2000). Dede- Korkut Oğuznameleri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara.

KÖROĞLU, Haluk (1998). “Depegöz ve Polifem”, Milli Folklor, S:37.

ÖNCÜL, Kürşat (2008). “Dede Korkut Hikayelerinde Savaşçı Kadın Tipi ve Animus Kavramı”, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/2.

SACKESEN Ahmet (2006). “Er Tabıldı Destanında Kadın Tipler”, Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/3, İstanbul.

SİNA, Ayşen (2011). “Alkestis ve Deli Dumrul”, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED), S:46, s: 157-180. Erzurum.

ŞAHİN, Halil İbrahim (2012). “Türk Destanlarındaki Kadın Algısı Üzerine Bir Değerlendirme”, Karadeniz Araştırmaları, S:33, s: 117-138.

ŞEN, Semra (2003). Oğuz Kağan Destanı’nda ve Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Cilt:10, S:21, s:123-128.

UYGUR, Hatice Kübra; SEZER Abdülbasit (2011). Murathan Mungan’ın Dumrul ile Azrail Hikâyesine Halk Bilimsel Bir Yaklaşım, Volume: 6, Number: 1, Article Number: 4C0074, e-Journal of New World Sciences Academy, ISSN:1306-3111

ÜSTÜNOVA, Kerime (2008). Dede Korkut Kitabını Oluşturan Destanlardaki Ortak Özellikler, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/1 Winter.

YAKICI, Ali (2007). “Dede Korkut Kitabı’nda Görülen Ozan Tiplerinin Türkiye Sahası Aşıklık Geleneğinin Oluşumuna Etkisi”, Milli Folklor, Yıl 19, Sayı:73.

İnternet Kaynakçası

<http://www.toredergisi.com/sevkiye-kazan/klasik-turk-siirinde-solduran-sop-ile-dolduran-toplar-i.html>.

<http://www.bayburtpostasi.com.tr/yazarlar-ihsan-ozkul/1747-dede-korkut-ve-kadinlarimiz>.

http://www.edebiyol.com/dede_korkuttaki_kisiler.html (İslamiyet Etkisindeki Türk edebiyatı).

http://www.dertlidolap.com/index.php?option=com_content&view=article&id=303:de-de-korkutta-hayat&catid=34:dede-korkut&Itemid=41 (suay arsev).

<http://www.cemvakfi.org.tr/dursun-gumusoglu/alevilik-bektasilikte-tarihsel-seyir-icinde-kadinin-yeri/> (Dursun Gümüšođlu).

<http://www.cemvakfi.org.tr/dursun-gumusoglu/alevilik-bektasilikte-tarihsel-seyir-icinde-kadinin-yeri/> .